

obliki privoščí učitelja Fičiriča, v prikriti obliki obsodi oblasti zaradi zanemarjenih zdravstvenih razmer in iz teh izvirajočega umiranja otrok. Nekateri prizori so zelo močni (že omenjena ugonobitev juncev, sinovska ljubezen premaga satana v očetu, Blažić nese križ ob Anerinem pogrebu), pa tudi grotesknosti se pisatelj ne more vselej otresti (pretep med Lukanom in Blažićem).

Prevajalec ni imel lahkega dela: bogato liško izrazje je bilo trd oreh, a reči moram, da je svojo nalogo prav dobro rešil. Edini pomislek je nedosledna raba preteklega dovršnika in pripovednega sedanjika, kar večkrat moti. Ta neskladnost je morda že v izvirniku ali pa je nastala zaradi kritja aoristovih in sedanjskih oblik. Za Počcock (II, 126) bi pisal jaz Polčlovek. Manjših pravopisnih pogršk je še več. Če bi se jim prevajalec z malo večjo pažnjo izognil, bi bila knjiga v jezikovnem pogledu vzorna, zakaj tiskovnih napak ni.

Oprema knjige je simbolična: ognjenordeče platno z zlatimi plamenčki. Le na hrbtu je preveč zlate ploskve, ki se lušči. V tej tehniški izdelavi bi bila po mojem boljša rumena podlaga kot na naslovni strani.

Založnica in prevajalec sta izvršila važno delo. Mlajši rod pri nas, ki začenja pisateljvati, se bo iz Ognjišča lahko uspešno učil zlasti opazovanja ljudi in okolja ter poglobljanja v duševnost raznih značajev. V. Beličič.

Dr. Rajko Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum*. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek. Ljubljana 1941. XXVI + 215 strani posnetkov. — II. del. Tekst (v cirilici) s komentarjem. Ljubljana 1942. LXXII + 423 + 2 fot. posnetka. Izdala Akademija znanosti in umetnosti.

V samostanu sv. Katarine na Sinaju je ohranjen glagolski rokopis evhologija iz 11. stoletja; to je prevod grške liturgične knjige, ki obsega mašo, obrede za delitev zakramentov in razne blagoslove. Prvi ga je izdal zagrebški slavist L. Geitler (l. 1882), a v pomanjkljivem prepisu. Ruski slavist V. Beneševič ga je l. 1911 fotografiral, a posnetki so se izgubili. Odtlej ni rokopisa nihče več videl. Nekateri (P. Lavrov) so mislili, da se je izgubil. Naposled se je dognalo, da ima rokopis v sinajski samostanski knjižnici napačno signaturo »37 Illyrikon Psalterion«. Prof. Nahtigal je po posredovanju prof. Snoja dobil fotografske posnetke vseh še ohranjenih listov.

Prva polovica sinajskega rokopisa je izgubljena; obsegala je mašni in krstni obred ter še nekaj drugih obrednih molitev. Ohranjeni so le trije listi z odlomki mašne liturgije. Te je R. Nahtigal ocenil v Razpravah Znanstvenega društva za humanistične vede II (1925). Sedaj je izdal ves ostali evhologij v dveh delih.

V uvodu prvega dela je dobro utemeljil potrebo nove izdaje; prva (Geitlerjeva) izdaja je namreč v prepisu tako pomanjkljiva, da je povzročila precej zmede v staroslovenskih slovnica. — Fotografski posnetki so odtisnjeni na podlagi klišejev. Vsi so čitljivi, a nekateri so zaradi povečave nekoliko zabrisani. Odtisnjena sta celo klišeja dveh praznih strani, kar je že prevelika natančnost. Na koncu so odtisnjeni še trije ohranjeni listi iz izgubljene prve polovice evhologija, namreč odlomki mašne liturgije. Tako so prvič izdani vsi odlomki sinajskega evhologija.

Prvi del (posnetki) je važen za primerjanje cirilskega prepisa z izvirnim rokopisom in z raznimi njegovimi znaki. Za splošnejšo znanstveno uporabo je mnogo pomembnejši drugi del, cirilski prepis s komentarjem. N. obeta še tretji del s študijo o jeziku spomenika, a že opombe v II. delu tvorijo del te študije in nakazujejo pot k rešitvi vprašanj, kakor pravi v uvodu (XXVII). Vajnejša mesta primerja z grškim izvirnikom, kjer ga je bilo mogoče dognati, posebno pa s sorodnimi mesti v cerkvenosl. spomenikih. Tu so že drugi slavisti zbrali veliko gradiva, a N. je s samostojnim znanstvenim trudom dodal mnogo novega in pojasnil marsikatero dvomljivo vprašanje. Večkrat omenja, da bo treba še nadalje preiskovati (str. 182 i. dr.). To preiskovanje je N. zelo olajšal, kakor sem skusil, ko sem nekatere njegove vrzeli izpolnil.

Predvsem se da marsikatero vprašanje osvetliti in rešiti po primerjanju z grškimi liturgičnimi knjigami. Tukaj je prof. N. prezrl nekoliko važnih liturgičnih tekstov, ki so v Ljubljani na razpolago. Posebej je treba upoštevati

csl. liturgično besedilo. Glavne dele sinajskega evhologija so namreč sestavili isti pisci, ki so sodelovali tudi pri stsl. prevodu drugih liturgičnih knjig ali pa so se ob njih književno izobraževali. V važnejših samostojnejših oddelkih, kjer ne moremo odkriti grških predlog, se razodeva neka ritmika in živahnost, kar jim daje precejšno književno (literarno) vrednost. Tu imamo pred seboj najlepše odlomke stsl. književnosti, pomenljive tudi za slovensko književno zgodovino, ker so nedvomno v zvezi s književno dovršenim II. fris. spomenikom (gl. letošnji DS 125—129).

Najpomembnejši del sinajskega evhologija je spovedni red (Čin nad ispovedajoštim se), objavljen II, 177—244. Ta oddelek je znanost doslej že obširno obravnavala. Za našo književno zgodovino je zato pomemben, ker je v njem ohranjena stara panonskosl. spovedna molitev, dobesedno prevedena po starobavarski molitvi. Začetek molitve (Gospod Bog vsemogočni, tebi bom jaz spovedan vseh mojih grehov) očitno kaže znake prvotnih okornih karantanskih (in panonskih) slovenskih prevodov iz dobe pred prihodom sv. Cirila in Metoda, a nadaljnje besedilo je uglajeno po csl. književnem jeziku. Po slogu in vsebini je sorodna I. in III. fris. spomeniku, po teh dveh pa posredno tudi drugemu. A z njim je zvezana tudi neposredno; okorni privesek II. fris. spomenika »izpovedani bodete grehov vaših« je namreč skoraj dobesedno enak začetku one molitve. Z druge strani pa je II. fris. odlomek po obliki in vsebini podoben samostojnemu uvodu sinajskega spovednega reda. Posredno zvezo je opazil že Vondrák, namreč sorodnost z uvodom podobnega Klimentovega govora, ki je najbrž posnet po prvotnem začetku okrnjenega II. fris. odlomka. Toda zveza je še globlja in pomenljivejša. Slavisti niso opazili, da je začetek spovednega reda značilno zvezan s csl. pesniškim pohvalnim govorom v čast sv. Cirilu. Tam namreč beremo, kako si je C. prizadeval za prvotno božje očetovstvo, t. j. za milost božjo, ki nas povzdiguje v božje sinove. (Ideja posinovljenja je grškemu krščanstvu zelo domača; grški evhologij ima poseben obred družinskega posinovljenja, v katerem se ponavljajo podobne misli kakor v Cirilovi pohvali.) Sinajski spovedni pouk se začneja z besedami: »Otrok / zdaj se hočeš obnoviti / s častitljivim kesanjem / in (znova) iskati prvega očetovstva / in sinovstva njega se udeležiti / od katerega si odstopil s prestopkom (grehom).« (Očetovstvo se v evhologiju ponavlja še dvakrat in pomeni domovino. Tu in v Cirilovi pohvali pa pomeni očetovstvo, grško patrótes. Sedanja ruščina pozna oba pomena, a ju loči po pravopisu: otečestvo — domovina, otčestvo — očetovstvo. Stsl. Miklošičev slovar in staroruski slovar Sreznevskega tega izraza v pomenu očetovstva ne poznata.) To iskanje božjega očetovstva in sinovstva se ujema s frisinškim opominom, naj se povrnemo v rajsko stanje milosti božje, se spomnimo, da se sinovi božji imenujemo, in se po zgledu svetnikov Bogu približajmo; obenem pa kaže v vzhodno smer. V isto smer kaže izraz obnoviti, ki se v raznih vzhodnih obrednih molitvah (krst, maša i. dr.) neštetokrat ponavlja, večkrat tudi v sin. evhologiju. Izraz odstopiti pa z obratne strani osvetljuje Klimentovo pristopanje k Bogu in frisinško približevanje Bogu. Obenem razodeva isto globino in jedrnatost nazornost kakor II. fris. odlomek. Torej že prve besede sin. spovednega reda pričajo za vzhodni izvor in tesno zvezo s Cirilovo šolo.

Vondrák je vztrajno dokazoval, da je sin. spovedni red sestavil Kliment Bolgarski, Cirilov in Metodov učenec. N. van Wijk pa je dokazal, da sta glavna dva samostojna oddelka delo dveh različnih piscev. Torej se ne smemo enostransko oprijemati Klimenta; saj je v stsl. virih jasno povedano, da sta sv. C. in M. sv. pismo in bogoslužne knjige sama prevedla (seveda s pomočjo učencev) ali prevajanje vsaj nadzorovala. Jagić naravnost trdi (Entstehungsgesch. 254), da je spovedni red sestavil sv. C. — že v Moravski. Ker pa se prvi del spovednega reda tesno naslanja na zahodne cerkvene običaje in ker sta se sv. C. in M. šele polagoma prilagodila rimskemu obredu, dokončno bržda šele v Panoniji, zato je mogoče, da je bil celotno sestavljen šele v Panoniji ali v Rimu; od l. 867 do 870 je bilo dovolj časa za to delo. Pri

sestavljanju spovednega reda v okviru rimskega obreda in vsaj deloma na podlagi latinskega teksta ni mogel odločevati Kliment; saj ni znal dovolj latinščine in ni bil sposoben za takšno spajanje vzhodnih in zahodnih prvin. V tako važni cerkveni zadevi sta mogla odločevati le sv. C. in M. Na sv. C. in M. spominja tudi izraz *primesiti* (9 v.), ki se v istem pomenu rabi v 10. poglavju Žitja Konst., a to poglavje je sestavljeno na podlagi Metodovega prevoda Cirilovih govorov. Ponavljanje tega in drugih izrazov v Klimentovih spisih ni odločilno, ker je ta kot Cirilov in Metodov učenec brez dvoma ponavljal mnoge njune izraze in oblike.

Torej vse kaže na sv. C. in M., zlasti pa veroizpoved, ki je navedena v 27. vrstici in obsega 26 vrstic; sestavljena je samostojno, jedrnato in živahno, popolnoma v vzhodnem duhu. N. je bistro opazil, da bržda spada k »neki deloma samostojni katehetski koncepciji (sv. C. M.)«; pridružuje se (str. 181) moji trditvi, da je tudi v uvodu csl. Žitja Metodija ohranjen »kos katehetskega pouka sv. C. M.« Obenem pa pravilno poudarja, da te tvorbe »kažejo na že bolj razvito duhovno kulturo« (kot je bila prejšnja karantanska in panonska). Prof. Nahtigala je jezikoslovna analiza privedla do istega izsledka, ki sem ga dognal po bogoslovnem in književnem (literarnem) preučevanju istih spomenikov. S tem se strinja tudi Jagićeva trditev, da je sinajski spovedni red sestavil sv. Ciril. Samostojni del sin. spovednega reda torej spada v isto vrsto najdovršenejših stsl. spisov kakor uvod Ž. Metodija; oba spisa pa sta po vsebini in obliki sorodna II. fris. spomeniku, ki nujno spada v ta okvir. Tudi s te strani je potrjeno, da je II. fris. odlomek proizvod Cirilove književne šole.

V opombah k samostojnemu oddelku sin. spovednega reda N. često navaja I. Grafenauerjeve trditve (iz knjige *Karolinška kateheza*), a skoraj vse odklanja, večinoma le z navedbo nasprotnih ugotovitev, včasih pa s krepkejšimi izrazi (*»filološki nemogoče«*, str. 180). A opombe bi bile preglednejše in krajše, če neutemeljenih trditev iste vrste ne bi tolikokrat navajal, temveč jih kar s splošnejšo primerno označbo odklonil. Očividno je, da vprašanja o zahodnem ali vzhodnem izvoru ni mogoče reševati brez preiskave obeh možnosti. I. G. se je odločil za zahodni izvor, ne da bi se ozrl na grško in csl. književnost. I. G. se v tem rad sklicuje na Vondráka. Ta pač večkrat poudarja zapadne vire, a oprežno. Res omenja tudi vpliv panonskih prevodov, a predvsem na sl. besedilo starobavarske spovedne molitve, in pri tem poudarja »izdatno pomoč cerkvene slovanščine«. Obenem pa trdi, da je uvodni (in predzadnji) oddelek samostojno izdelan po raznih vzhodnih in zahodnih virih; vrh tega opozarja na celo vrsto misli in rekel, ki jih »prečesto srečujemo v Klimentovih spisih« (*Studie* 35 in 168). I. G. pa o uvodnem spovednem pouku trdi, da je tu »vsa miselnost zapadna: o toliko kot izključnem zapadnem izvoru pouka pač ni mogoče dvomiti. — Vzorca za veroizpoved in za spovedni obrazec sta bila nedvomno slovenska« (99). I. G. malo upošteva sorodna mesta v Klimentovih spisih in jih kar brez dokaza razlaga kot odvisna od zahodnih virov. Toda taka mesta po večini očitno kažejo na vzhodni izvor in se ponavljajo tudi v drugih csl. spisih, kakor je glede II. fris. pokazal Jagić v ASPH 1905. Vrh tega so bili po l. 1903 odkriti mnogi važni Klimentovi spisi, ki jih V. še ni upošteval, a jih sedaj ne smemo prezreti; Klimentova sorodnost s csl. in grškimi viri je po vsem tem danes še očitnejša nego l. 1903.

Veroizpoved sin. spovednega reda je po mnenju I. G. sestavljena po latinski veroizpovedi akvilejskega patriarha Pavlina, a na podlagi karantansko-sl. prevoda. I. G. je o tem pisal tudi v DS 1934, 497 s. N. to odločno odklanja. Samo na enem mestu priznava majhno možnost takšnega vplivanja. Toda glede tistega mesta sem dognal, da je v odločilni točki natančno povzeto po liturgiji (maši) sv. Bazilija, iz molitve, ki je vplivala tudi na Cirilovo katehezo v uvodu Ž. Metodija. Današnji csl. tekst te molitve se tu značilno ujema s sin. evhologijem: »I vozšed (vzšedši) na nebese, sēde (aorist) odesnuju... i pridet vozdati komuždo (vsakomur) po delom jeho.« Za starost te molitve pričata koptski (5. stol.) in od njega odvisni etiopski prevod. Prvi

stsl. književniki so molitev znali skoraj na pamet. Zato se njen vpliv kaže v Klimentovih govorih in v uvodu Ž. Metodija. Edino mesto, kjer N. nekoliko dopušča možnost zahodnega in karantanskosl. vpliva, je torej posredno, a značilno zvezano z vzhodno Cirilovo katehezo. I. G. je svoj dokaz tu podpiral zlasti z vztrajno trditvijo, da je aorist sēde »prevodna hiba«. N. proti njemu poudarja (str. 185), da je aorist stilistično (in slovniško) pravilen; književno-zgodovinski dokaz pa priča, da je mesto vzeto iz stilistično vzorne Bazilijeve molitve.

Veroizpoved je torej očitno csl. in vzhodna. Poudarjanje, da je Bog brez začetka, često srečujemo v vzhodni liturgiji. Boga Sina slavi veroizpoved z značilnimi trojnimi sestavljenkami kot enako brezzačetnega, večnega in prestolnega (s'prestolno) kakor Oče. N. tu ni mogel najti grške predloge. A pri sv. Cirilu Aleksandrijskem (govor 1, 3) sem našel vse tri grške sestavljenke skupaj; po grških virih se ponavljajo tudi v slov. liturgiji in veroizpovedih, kakor navaja N. str. 181.

V začetku veroizpovedi je nazorno poudarjeno, da »Bog nima od nikoder začetka, a da je sam začetek vsemu«. Zaključek, da bo prišel soditi žive in mrtve in »vsakomur vzdati po njegovih delih«, pa z opozoritvijo na »strašno sodbo in strašne kazni« presunljivo pripravlja za skesano spoved. Vse je enotno zgrajeno. Obenem se v spovednem pouku pozna čar žive govorice preprostega ljudstva; visoka duhovna kultura se spaja z naravno preprostostjo, nekaka književna renesansa, ki je značilna za presenetljivo dovršene začetke najstarejše csl. književnosti.

V istem samostojnem pouku o spovedi je poudarjeno, da pred Bogom ni mogoče ničesar skriti. Navedene so besede sv. Pavla iz pisma Hebrejcem 4, 13: »Vse je odkrito in očitno božjim očem.« Csl. prevod ima tukaj: »vse je nago in javno (nekateri rokopisi: odprto) njegovim očem.« Sin. evhologij pa ima: »vse je obnaženo (razgaljeno) božjim očem.« N. tega ni mogel dovolj razložiti. A iste Pavlove besede se ponavljajo v krstnem obredu; še v sedanjem csl. besedilu krstnega obreda se ujemajo s tem spovednim poukom. Torej je prvotno slovansko besedilo krstnega obreda vplivalo na spovedni pouk, kar vidimo tudi na drugih mestih. Ti zgledi pričajo, da je včasih še sedanje csl. besedilo liturgičnih knjig porabno za znanstveno preiskovanje stsl. spomenikov, če nam starejši rokopisi niso na razpolago.

Po teh opominih sledi naštevanje grehov. I. G. z Vondrákom tu zelo poudarja latinsko-nemški vpliv na podlagi karantanskosl. prevoda. N. tega vpliva ne izključuje, a za večino mest je dokazal grški vir in csl. značaj. Še očitnejše je vhodno izražanje v naštevanju dobrih (199 s.) in spokornih del (203) ter v živahnem primerjanju nasprotij. Glede izraza suho jedec opozarjam, da je grški tehnični cerkveni izraz za post (kserophagia, suha jed v nasprotju z maščobo). Pred tem je načelno poudarjeno, kako se sladkost greha naposled spreminja v grenkost, kesanje in post pa »v veke radostne plodove podaje« (198). Vondrák je tu pravilno opozoril na podobnost s Cirilovim označevanjem krščanstva v Žitju Konst. 11. N. tega ni omenil. Konec spovednega pouka (207) je nazorno živahen: Skoro se otesimo bremena grehov, da bomo ob vstajenju svetli srečali Kristusa. Nekaj vrstic pred tem pa nazoren stavek »po teh potih boš brez strahu vstopil v raj« spominja na II. fris. spomenik, še bolj pa na sorodni Klimentov govor in na uvod Ž. Metodija.

Za tem sledi panonskosl. spovedna molitev, prevedena po starobavarskem vzorcu (208—216). Tu je I. G. dodal nekaj dobrih pripomb na podlagi novejše nemške znanstvene literature; N. jih upošteva, njegove csl. paleografske razlage pa odločno odklanja (»precej fantastična razlaga«, str. 215).

V dodatkih na str. 367 omenja N. moje mnenje o Klimentovem govoru v čast sv. Marku. Toda ona opazka velja samo za rokopis belgrajske Narodne biblioteke, a še tu le omejeno, kakor sem pojasnil v BV 1942, 51.

Nahtigal je torej dognal: V sin. evhologiju je ohranjena samo ena panonskosl. molitev; vpliv starih karantanskih (panonskih) molitev na druge

dele sin. spovednega reda je dvomljiv ali neznat, le v seznamu grehov je nekoliko verjeten. Kakor I. in III. fris. spomenik tako je tudi panonskosl. molitev sin. evhologija brez samostojne književne vrednosti. A tudi te ne-samostojne molitve so važne priče spajanja starega panonskega pismenstva in csl. književnega jezika. N. večkrat poudarja, da se vpliv csl. književnega jezika ne kaže toliko v izrazih in koreninah, ampak v značilni csl. besedni rabi ali zvezi, v izrazoslovju, v slogu (dikciji) in v odsevu višje duhovne kulture (str. 181; 193; 203; 238 i. dr.). S tem je dano pravilno merilo za oceno zveze fris. spomenikov s csl. književnostjo, zlasti za II. fris. odlomek, ki okorne začetke naše književnosti dviga na višino književne dovršenosti ter jih veže z najdovršenejšimi stsl. knjiž. spomeniki.

Spovedni red se na več mestih očitno naslanja na zahodni obred, a še v tem okviru je podobno izviren, kakor se je Ciril celo pri prevajanju rimske maše tako svobodno gibal, da se je zaradi blagoglasja oddaljeval od izvirnika in samostojno izoblikoval nekaj molitev, ki se morejo meriti z najlepšimi vzhodnimi in zahodnimi molitvami. — Za tedanji zahodni obred je značilna javna pokora, ki je bila na vzhodu že odpravljena, a v sin. spovednem redu se večkrat omenja. S tem je v zvezi zaključni del evhologija, namreč »Zapovedi svetih očetov« (319—335), pravila za odmerjanje javne pokore, prevedena po latinskem izvirniku — na moravskih tleh.

Ostali deli evhologija so po večini prevodi grških molitev in blagoslovov. Na prvem mestu je blagoslov vode na praznik sv. Treh kraljev (Bogojavljenje). Besedilo je še danes skoraj isto. Tako tudi prevod binkoštnih večernic (str. 159 do 177). Tu N. ni mogel najti izvirnika za 14 vrst na str. 164. A nad polovico je znana molitev iz začetka liturgije (maše) sv. Zlatousto (in Bazilija); ostalo pa so običajni liturgični vzkliki. Na str. 163 in 174 je prezrta pisna pomota apostoli (prav: angeli), kakor je razvidno iz konteksta in iz sedanjega teksta.

Vmes so razne molitve in blagoslovi proti boleznim, proti nesnagi in mrčesu i. dr. Za naš okus so te molitve nekam tuje; mnoge so skoraj podobne vražarskim zagovorom. A grško krščanstvo širokosrčno dovoljuje ljudski živahnosti marsikaj, kar se nam danes ne zdi primerno. Veliko teh molitev ima tudi katoliška vatikanska izdaja grškega evhologija. Živahne so molitve proti mrzlici; za večino teh ni grških predlog. Mogoče je, da so katero izmed njih sestavili slovanski duhovniki v Makedoniji, kjer je mrzlica posebno nevarna. Podobne molitve imajo književno vrednost kot staro narodno blago. Za oceno narodnih običajev je važen obred pobratimstva (str. 20—26), preveden po grškem izvirniku; ima ga tudi sedanji grški evhologij. Torej je bil običaj pobratimstva že v začetku krščanstva med južnimi Slovani posvečen po posebni cerkveni molitvi; od tod je umevna svetost tega običaja.

Književna vrednost prevodov in izvirnih molitev v sin. evhologiju je zelo različna. Veliko je dobesednih in skoraj hlapčevskih prevodov brez samostojne vrednosti. A vmes so tudi dovršeno oblikovani kosi samostojne književne vrednosti, ki ne zaostajajo za proizvodi tedanje latinske in grške književnosti. Zlasti se odlikuje spovedni red, ki daje okvir II. fris. spomeniku. V knjigi Zarja stare slov. književnosti (Fris. spomeniki) še nisem mogel uporabiti Nahtigalovih novih dognanj. A kljub temu se tam objavljeni izsledki v jedru ujemajo z Nahtigalovimi; njegova izdaja evhologija jih močno potrjuje. Naši zgodovinarji in jezikoslovci bodo morali novo izdajo sin. evhologija resno upoštevati. Prof. Nahtigalu smo hvaležni, da je z vzorno izdajo omogočil znanstveno preučevanje stsl. evhologija ter pravilno oceno naših najstarejših književnih spomenikov. Fr. Grivec.

Nicolaas van Wijk, *Zur sprachlichen und stilistischen Würdigung der altkirchenslav. Vita Constantini*. Südost-Forschungen 6. J. (Leipzig 1941) 74-102.

Wijk sklepa iz jezika in sloga, da je bilo Žitje Konstantina (Cirila) gotovo napisano že v Moravski, ko je še živel Metod (torej pred l. 885). Priznava mu veliko zgodovinsko verodostojnost. Staroslovenski pisec riše svojega junaka vsestransko in ne le kot slov. apostola. A v vnetem proslavljanju sv. Cirila podreja mnoge podrobnosti celotnemu načrtu in jih v tem smislu stilizira.